

ทักษะเรื่องตัวตนในปรัชญา

วิชาปรัชญาแบ่งออกเป็นสาขาต่าง ๆ หลายสาขา สาขาที่เป็นพื้นฐานและสำคัญที่สุดก็คือ อภิปรัชญา (metaphysics) ซึ่งพยายามค้นหาสัจธรรม (ultimate reality) ที่อยู่นอกชายขอบของประสาทสัมผัส และเป็นสาเหตุแรกสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ

นอกจากนั้นก็ศึกษาเรื่องตัวตน เรื่องโลก ฯลฯ ส่วนใหญ่ปัญหาพื้นฐานของปรัชญาและศาสนา มักเพิ่งเล็งในปัญหาที่ว่า "ตัวเรา (self) นี้เป็นอะไร" สำหรับปัญหาเกี่ยวกับโลกภายนอก (the world) นั้นก็ได้มีความสนใจกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา

อย่างไรก็ตามปรัชญาตะวันออก มีแนวโน้มที่จะให้ความสนใจศึกษาเรื่องตัวตนก่อน โดยคิดว่าเมื่อเรารูจักตัวตนที่แท้จริงอันเป็นสสารัตถะ (essence) ในตัวเราแล้ว เราก็อาจรู้จักสสารัตถะของโลกได้ เพราะสสารัตถะของโลกมีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งอยู่ในตัวเรา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโลกนี้ด้วย แล้วจึงสรุปว่าตัวตนและโลกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ปรัชญาตะวันตกให้ความสนใจที่โลกภายนอกก่อน แล้วจึงโยงมาถึงการศึกษาร่างกายเรื่องตัวตน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทางตะวันตกมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มากกว่าทางตะวันออก

สำหรับปัญหาที่ว่าตัวเราคืออะไรนั้น ส่วนใหญ่จะได้รับการตอบว่า ร่างกายและจิต (body and mind) นี้เองคือตัวเรา คนธรรมดาสามัญโดยทั่วไปมักถือว่าเอกลักษณ์แห่งตัวตน (self identity) นั้นสังเกตได้จากรูปร่างหน้าตา (body) แต่นักปรัชญาและนักการศาสนาต่าง ๆ ได้พิจารณาไตร่ตรองดูแล้วเห็นว่า ร่างกายนี้ไม่เที่ยง และเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ตัวเราในขณะนี้กับตัวเราในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าก็ไม่เหมือนกันแล้ว ซึ่งแสดงว่ามันเสียเอกลักษณ์ไป ดังนั้นจึงได้หันไปศึกษาเรื่องจิต หรือวิญญาณอมตะ (soul) ซึ่งมีความหมายในแง่จิตสาร (spiritual substance) ตรงข้ามกับสสาร (material substance) หรือร่างกาย และไม่ขึ้นต่อร่างกาย เป็นส่วนที่รับรู้ เป็นตัวการที่ทำให้เกิดความคิด ความรู้สึก เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ เป็นอมตะ เป็นสาเหตุแห่งชีวิตและกิจกรรมทั้งปวงของร่างกาย ทำให้ร่างกายมีชีวิต ในเวลานอนหลับมันอาจแยกออกจากร่างกายชั่วคราว

และมันจะแยกกันตลอดเมื่อร่างกายนี้ดับสลายแล้ว โดยที่มันอาจไปแสวงหาร่างใหม่ต่อไป หรืออาจอยู่เป็นอิสระโดยไม่ต้องมีร่างกายก็ได้ ปรัชญาอินเดียใช้คำว่า อัตตา หรืออาตมัน สำหรับเรียกสิ่งนี้ แนวความคิดของปรัชญาอินเดีย ส่วนใหญ่ยกเว้นพวกวัตถุนิยม (materialism) และ พุทธปรัชญา มักจะเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือมีความเชื่อว่า ในตัวเรามีสิ่งที่เรียกว่า เจตภูต (soul) หรือ อัตตา (self) ซึ่งเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ แม้เมื่อร่างกายนี้ดับสลายไปแล้ว อัตตานั้นก็ยังอยู่ และแสวงหาร่างกายใหม่ต่อไปตรมที่ยังติดค้างอยู่ในกิเลส และยังไม่เกิดความรู้แจ้ง อัตตาคือหลักการเบื้องต้นแรก (fundamental principle) ซึ่งรองรับ สัต (beings) ต่าง ๆ

สิ่งที่เรียกว่าตัวตนนี้ ในวงการของปรัชญาและจิตวิทยา ได้ให้ความสนใจศึกษากันมาก โดยใช้เรียกกันเป็นภาษาลาตินว่า Ego ซึ่งแปลว่าตัวตน (self) ในภาษกรีกใช้คำว่า centrikon ซึ่งแปลว่าศูนย์กลาง (center) ซึ่งโดยความหมายแล้วก็พ้องกับคำว่า Ego หรือ Self หรืออัตตาในภาษาบาลี คำเหล่านี้ใช้เรียกสิ่งที่เป็นแก่นหรือศูนย์กลางของคนเราซึ่งปรัชญาอินเดียเรียกว่า อัตตา หรือ อาตมัน คนทั่วไปเรียกว่าจิต เจตภูต หรือวิญญาณ (soul) และเชื่อว่าสิ่งนี้เป็นอมตะ

คำว่า อัตตา หรืออาตมันที่แปลว่าตัวตนนี้ มีความหมายตรงข้ามกับอนัตตา (not self) ซึ่งหมายถึงสภาพที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน หลวงปริญญาโยควิบูลย์ ได้อธิบายไว้ว่า

...ศัพท์อัตตาในบาลีนั้นมีความหมายได้หลายอย่าง แล้วแต่ว่าใช้ในกรณีใด อัตตาอาจแปลว่าจิต แปลว่ากาย หรือทั้งกายและจิต อาจแปลว่า สภาวะธรรมหรือกสลธรรม และในบางกรณี เมื่อกล่าวถึงความเห็นประเภท สัสตทฐิ (ความเห็นที่ว่ามีสิ่งที่เที่ยงแท้เป็นอมตะ เป็นพื้นฐานประจำแต่ละบุคคล) ซึ่งเป็นมัจฉาทฐิ ก็ใช้ศัพท์อัตตาในความหมายของบรมอัตตา คือวิญญาณวิเศษที่ไม่รู้จักตาย¹

¹ หลวงปริญญาโยควิบูลย์, คนเราตายแล้วเกิดหรือไม่ (พิมพ์ครั้งที่ 4 ; พระนคร : สัมมาซึ่งศิลป์มูลนิธิ, 2510), หน้า 117.

ทัศนะทางปรัชญาตะวันตกและตะวันออกที่อยู่ในแนวจิตวาท (Idealism) นั้นมักจะกล่าวถึงอัตตา ในความหมายของวิญญาณวิเศษที่ไม่รู้จักตาย เป็นธรรมชาติอมตะ ซึ่งเรียกกันว่า เจตภูต (soul) หรือตัวตน หรืออัตตา (ego, self) คนทั่วไปเรียกกันว่าวิญญาณ โดยใช้ในความหมายของ soul ในปรัชญาตะวันตก คำว่าจิต เจตภูต และ อัตตา มีความหมายเดียวกัน สำหรับปรัชญาอินเดีย จิตนั้นหมายถึงมนัส ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่อาตมมันใช้รับรู้โลกภายนอก ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกรับรู้ (consciousness) ขึ้น ส่วนคำว่าเจตภูตและอัตตานั้น ก็มีความหมายเหมือนกันเช่นกัน ความเห็นประเภทนี้จัดว่าเป็น สัสสทธิภูมิ

ยอร์จ กริม (George Grimm) อธิบายว่า คำว่าอัตตาหรืออาตมมัน หมายถึงตัวตนของเราเองซึ่งแตกต่างจากโลกภายนอก หรือหมายถึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของร่างกาย หรืออาจหมายถึงจิตหรือเจตภูต (soul) ซึ่งตรงข้ามกับร่างกาย และอีกความหมายหนึ่งก็คือ หมายถึงสสารัตถะ (essence) ซึ่งตรงข้ามกับสิ่งที่ไม่ใช่สสารัตถะ นอกจากนั้นคำว่าอาตมมันนี้ ยังมีความหมายในแง่ปฏิเสธ (negative concept) เพราะเราใช้คำนี้เพื่อบ่งถึงสิ่งที่เรารู้ไม่ได้ (incognizable) การที่จะรู้จักสิ่งนี้ได้ก็โดยการปฏิเสธสิ่งอื่น ๆ ที่เราสามารถรู้ได้ทั้งหมดในโลกนี้ เช่นสิ่งที่เรียกว่า สิ่งที่มีอยู่โดยสภาวะ (essentially existing) ในปรัชญาของเพลโต (Plato) ซึ่งตรงข้ามกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเสื่อมสลายไป หรือคำว่าสาร (substance) ของ สปิโนซา (Spinoza) ซึ่งตรงข้ามกับการปรากฏของสาร (mode of existing) หรือคานท์ (Kant) อาจใช้คำว่าสิ่งที่เป็นอย่างจริง หรือสิ่งที่มีอยู่ โดยตัวของมันเอง (thing in itself หรือ noumena) ซึ่งตรงข้ามกับการปรากฏ (phenomena)²

ปรัชญาอินเดีย ก็ได้อธิบายคำว่า อาตมมัน หรือพรหมัน ในเชิงปฏิเสธเช่นกัน คือบอกได้เพียงแต่ว่า ไม่ใช่สิ่งนั้น ไม่ใช่สิ่งนี้ แต่บอกไม่ได้ว่าเป็นอะไร เพราะภาษาที่ใช้กันในโลกนี้ ก็บ่งถึงสิ่งที่อยู่ในโลกนี้เท่านั้น แต่อาตมมันอยู่เหนือระดับโลกียะ จึงอธิบายไม่ได้

²George Grimm, The Doctrine of the Buddha, The Religion of Reason (Leipzig : Offizin W. Drugulin, 1926), pp. 486-7.

อาจสรุปได้ว่า คำว่าอัตตา มีหลายความหมาย คืออาจหมายถึงร่างกาย หรือจิต เพียงอย่างเดียว หรืออาจหมายถึงทั้งร่างกายและจิต แต่ความหมายที่สำคัญที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ อัตตาในความหมายของจิต หรือ วิญญาณอมตะ ซึ่งตรงกับคำว่า "soul" ในปรัชญาตะวันตก และคำว่า อาตมัน หรือ พรหมัน ในปรัชญาอินเดีย

ทัศนะเรื่องตัวตนในปรัชญาตะวันตก

ในประวัติปรัชญาตะวันตก ผู้ที่กล่าวถึงจิต หรือ เจตภูต (soul) หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า วิญญาณ ในทำนองนี้เป็นคนแรกคือ ไพทาгорัส (Pythagoras) ซึ่งเชื่อว่าคนเรามีวิญญาณเป็นอมตะและมีการเวียนว่ายตายเกิด (reincarnation) คือการที่วิญญาณเปลี่ยนร่างจากร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่ง พวกนี้ไม่ยอมกินเนื้อสัตว์ เพราะเชื่อว่าการกินเนื้อสัตว์อาจกินบรรพบุรุษของตัวเอง เนื่องจากวิญญาณของบรรพบุรุษอาจไปสิงอยู่ในร่างสัตว์ร่างกายเปรียบเหมือนคุกซึ่งเป็นที่คุมขังวิญญาณ เป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย เพราะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จุดประสงค์ของมนุษย์ก็คือ การลดละความสุขทางร่างกาย เพื่อว่าเมื่อตายไปแล้ว วิญญาณจะไปรวมกับวิญญาณโลก (World soul) วิญญาณของมนุษย์แต่ละคนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทุกชีวิตจึงเป็นชีวิตเดียวกันหมด เพราะเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งเดียวกัน คือวิญญาณของโลก คนจะหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้ ก็ด้วยการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผลและปัญญา ในเรื่องสิ่งแท้จริงสูงสุดของจักรวาล (ultimate reality)

การที่ ไพทาгорัส ถือว่าทุกคนเหมือนคนเดียวกัน เนื่องจากเขาเชื่อว่าแก่นแท้ของแต่ละคนมาจากสิ่งเดียวกันนั้น เหมือนทัศนะของปรัชญาฮินดูในเรื่องพรหมัน ที่ว่าทุกสิ่งออกมาจากพรหมัน แล้วกลับคืนสู่พรหมัน และพรหมันก็คือ อาตมัน

โสคราตีส (Socrates : 469 - 399 ก่อน ค.ศ.) ก็เชื่อในอมตะภาพของจิตหรือวิญญาณ มีหลักฐานจากคำสนทนาในเรื่อง เฟโด ซึ่งเพลโตให้โสคราตีสกล่าวว่า "บัดนี้ขอยอมเอาใจใส่กับจิตยิ่งกว่ากับกาย ย่อมหาทางละกายให้ไกลที่สุดที่จะไปได้ เพื่อให้เข้าถึงจิต"³

³เพลโต, โสคราตีส, แปลจาก Phaedo โดย ส.ศิริรักษ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สมาคมสังคมนักศาสนวิทยาแห่งประเทศไทย, 2509), หน้า 127.

นอกจากนั้น โสคราตีสยังเชื่อว่า จิตเท่านั้นที่จะเข้าถึงสัจธรรม ร่างกายที่ห่อหุ้มอยู่นี้กลับ เป็นเครื่องกีดขวางไม่ได้จิต เข้าถึงสภาวะที่แท้จริงสูงสุด

ถ้าจะอาศัยอะไรให้เข้าถึงสัจภาวะแล้วไซ้ ก็ต้องใช้จิตเท่านั้นเอง... จิตจะทำการใดก็ดีที่สุด ก็ต่อเมื่อไม่มีสิ่งอื่นมารบกวน ไม่มีรูป ไม่มีเสียง ไม่มีสุขไม่มีทุกข์มาพัวพัน ละกวยเสีย เกี่ยวกับร่างกายอันอยู่ที่สุดที่จะเป็นใด จนไม่มีความรู้สึกในทางกวย คือปราศจากตัวหนั้นเอง เมื่อนั้น จิตยอมมุ่งเขาหาสภาวะที่แท้จริงอย่างเดียว⁴

ข้อสนับสนุนที่ว่าจิต เป็นอมตะนั้น ก็คือทฤษฎีญาณวิทยาของโสคราตีส ที่ว่าวิชานั้นเกิดจากการระลึกได้ นั่นคือจิตยอมจะคงสภาวะอยู่แล้วก่อนที่จะเกิดเป็นมนุษย์ และต้องมีปัญญา ความคิดด้วย จึงรู้ถึงความงาม ความดี ความยุติธรรม ความบริสุทธิ์ และคุณธรรม พอมาอยู่ในร่างกายก็ลืมไปเสีย อาศัยการเห็น การได้ยิน จึงจะระลึกได้ ในเมื่อจิตคงสภาวะอยู่ก่อนเกิด เมื่อตายแล้วก็ยังคงสภาพอยู่ เพื่อจะกลับมาเกิดอีก จิตที่อยู่ใต้อำนาจของร่างกาย ติดอยู่กับตัวหนั้นก็ยอมกลับมาเกิดอีก ส่วนจิตที่บริสุทธิ์นั้น โสคราตีสอธิบายว่า "จากไปสู่โลกอันมองไม่เห็น ไปสู่เทพ สู่แดนแห่งอมตะ และปัญญา เมื่อถึงที่นั่น จิตยอมได้เสวยสุขตลอดไป..."⁵

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ คำสอนของโสคราตีส (Socrates) มีลักษณะเหมือนของพระพุทธรเจ้า คือไม่สนใจโลกภายนอก แต่สนใจที่มนุษย์ (Humanism) ศึกษาว่าคนเราเกิดมาชีวิตอยู่เพื่ออะไร อะไรคือความดี สำหรับพระพุทธรเจ้าก็สนใจที่จะศึกษาว่า ทุกข์ของมนุษย์เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรเป็นสาเหตุ และจะหาทางดับทุกข์ได้อย่างไร ส่วนปัญหาอภิปรายเกี่ยวกับโลกเที่ยงหรือไม่ มีกำเนิดมาอย่างไร และสิ้นสุดลงอย่างไรนั้น พระองค์ไม่ตอบ เพราะไม่เกี่ยวกับเรื่องความทุกข์ของมนุษย์ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะหน้า

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128-9.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

เพลโต (Plato : 427 - 347 ก่อน ค.ศ.) ใ้รับและปรับปรุงแนวความคิด เรื่องจิต หรือวิญญาณ ของโสคราติส ต่อมา โดยอธิบายว่า

วิญญาณมนุษย์เป็นชนิดเดียวกับวิญญาณโลก เป็นสิ่งที่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวได้ มีความสัมพันธ์กับโลกของแบบ และโลกของผู้สละ วิญญาณแบ่งออกได้เป็นสองส่วน และส่วนหนึ่งในสองส่วนนี้ยังแบ่งออกได้เป็นสองส่วน ส่วนที่สูงที่สุดคือปัญญาซึ่งเป็นวิญญาณที่เขาใจแบบได้ และเป็นส่วนที่สำคัญและแบ่งไม่ได้อ... และเป็นอมตะ วิญญาณส่วนที่มีไขปัญญา เป็นอมตะ และแยกย่อยออกเป็นฝ่ายสูงฝ่ายต่ำ ฝ่ายสูงประกอบด้วยความกล้าหาญ... ฝ่ายต่ำประกอบด้วยความกระหายอยากทางผัสสะ...⁶

วิญญาณเป็นสิ่งอมตะ ตรงข้ามกับวัตถุ ไม่มีรูปร่าง ไม่กินที่ แบ่งแยกไม่ได้ มีลักษณะเหมือนกับแบบ (Idea) ซึ่งเป็นสากลภาพ (universal) เนื่องจากแต่เริ่มแรกวิญญาณของมนุษย์กับสากลภาพเคยอยู่ด้วยกันมาก่อนในโลกของแบบ อยู่ในสภาพบริสุทธิ์ และมีความสัมพันธ์กันโดยไม่มีอะไรมาหักกัน ปราศจากร่างกาย แต่ต่อมาวิญญาณมาสิงอยู่ในร่างกายถูกร่างกายปิดบังไม่ให้เห็นแบบ ก็ลืมนั้นไปชั่วคราว ต่อมาเมื่อเห็นสิ่งต่าง ๆ (particulars) ก็ทำให้ระลึกถึงสากลภาพที่ปรากฏอยู่ในสิ่งต่าง ๆ นั้นได้ นั่นคือวิญญาณสามารถระลึกถึงประสบการณ์ในภาวะที่ปราศจากร่างกายในโลกของแบบ เพลโตเห็นว่า ร่างกายเป็นของสกปรก เพราะปิดบังไม่ให้จิตเข้าถึงสัจธรรม โสคราติสก็มีความเห็นแบบเดียวกันนี้ คือยินดีที่จะตายเพราะมีความเชื่อว่า วิญญาณจะไปสู่โลกแห่งสากลภาพ หรือโลกของแบบ ซึ่งเป็นที่อยู่โดยธรรมชาติของวิญญาณ เพราะขณะที่มีชีวิตอยู่ก็ไม่ได้สนใจในเรื่องของร่างกาย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶ คัมภีร์. ที.ส.เตซ, ปรัชญากรีก แปลจาก A Critical History of Greek Philosophy โดยปริชา ช่างขวัญยืน (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 119.

นอกจากนั้น เพลโตยังอธิบายว่า วิญญาณเป็นต้นกำเนิดแห่งความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงทั้งปวงในจักรวาล⁷ มีสภาพเป็นหนึ่ง และเนื่องจากความเคลื่อนไหวในจักรวาลนี้หาจุดจบไม่ได้ ก็หมายความว่าตัวการแรกแห่งความเคลื่อนไหวนั้นก็หาจุดจบไม่ได้เช่นกัน นั่นคือ วิญญาณเป็นอมตะ

เพลโต ยอมรับว่ามีจิตกับกาย แต่ไม่ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับร่างกาย ซึ่งเรื่องนี้เป็นปัญหาสำคัญในปรัชญา เคสการ์ท ซึ่งเป็นนักปรัชญาสมัยใหม่ได้อธิบายว่า จิตกับกายมีจุดกระทบกัน (interact) ที่ต่อมในสมองซึ่งเรียกว่า "pineal gland" แต่เขาก็ไม่ได้บอกว่า มันสัมพันธ์กันอย่างไร สำหรับพุทธปรัชญามีแนวความคิดว่าการเจริญสมาธิ จะทำให้ เรารู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตและร่างกายในแง่ที่มันมีอิทธิพลต่อกันและกัน แต่คำว่าจิตในพุทธปรัชญาเป็นส่วนที่ทำหน้าที่รับรู้โลกภายนอก ไม่ได้หมายถึงจิตอมตะ

อริสโตเติล (Aristotle: 384 - 322 ก่อน ค.ศ.) เห็นว่าวิญญาณเป็นหลักของชีวิต (principle of life) เป็นแบบของร่างกายและไม่อาจอยู่โดยปราศจากร่างกาย เพราะวิญญาณเป็นสิ่งที่ทำให้ร่างกายเป็นจริงขึ้นมา (actuality) ความคิดนี้ก็เนื่องมาจาก ทฤษฎีของเขาที่ว่า สากลภาพจะต้องมีอยู่ในปัจเจกภาพ ไม่ได้แยกกันเหมือนอย่างแบบของเพลโต นั่นคือแบบหรือสากลภาพนั้นจะต้องอยู่ในสสารหรือร่างกายซึ่งเป็นปัจเจกภาพ ในแง่นี้วิญญาณไม่ใช่สิ่งที่เข้ามาสิงอยู่ในร่างกายแล้วก็ออกไป แต่มีความสัมพันธ์กับร่างกายอย่างแยกไม่ได้ เป็นสมรรถภาพและหน้าที่ของร่างกาย เช่น ความรู้สึก จินตนาการ ความทรงจำ เหล่านี้เป็นสมรรถภาพระดับต่ำ เรียกว่าเหตุผลหลับ (passive reason) ซึ่งตายไปพร้อมกับร่างกาย นอกจากนั้นก็ยังมียุทธผลหรือปัญญาซึ่งมีสองระดับเช่นกัน คือระดับต่ำเรียกว่าเหตุผลหลับ ส่วนระดับสูงเรียกว่า เหตุผลตื่น (creative reason)

⁷A.E.Taylor, The Mind of Plato (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1964), p. 88.

ผลรวมของสมรรถภาพโดยทั่วไป เราเรียกว่าวิญญาณ วิญญาณ
จึงเป็นเพียงการกรอกรูปรวมตัวหรือเป็นแบบของร่างกาย เนื่องจาก
แบบไม่อาจอยู่แยกจากสสารได้ วิญญาณจึงไม่อาจมีอยู่อย่างปราศ-
จากร่างกาย วิญญาณเป็นหน้าที่ของร่างกาย สัมพันธ์กับร่างกาย
เหมือนสายตาสัมพันธ์กับตา อริสโตเติลปฏิเสธคำสอนของ ไพทา-
กอรัส และเพลโต ในเรื่องที่ว่า วิญญาณกลับมาเกิดในร่างใหม่...
หลักการเกี่ยวกับอมตภาพเป็นสิ่งที่ไม่จริงควบ เพราะหน้าที่ตายไป
พร้อมกับสิ่งของ...⁸

เหตุผลหลักตายไปพร้อมกับร่างกาย ส่วนเหตุผลอื่นมาจากพระเจ้าซึ่งเป็น
เหตุผลบริสุทธิ์ ในแง่นี้เองที่ทำให้มีผู้ตีความว่า อริสโตเติล ก็เชื่อในอมตภาพของวิญญาณ
เช่นกัน

เหตุผลอื่นก็เป็นอมตะมาจากพระเจ้าและกลับไปสู่พระเจ้า...
เนื่องจากพระเจ้านั้น แมจะมีอยู่จริง แต่ทุกอย่างไม่ดีว่ามีอยู่อย่าง
เป็นบุคคล การที่กลับคืนไปสู่พระเจ้า ก็ไม่อาจคิดได้ว่าเป็นการ
คงอยู่ต่อไปของปัจเจกบุคคล อมตภาพของบุคคลเป็นเรื่องที่เขากัน
ไม่ไค้พื้นฐาน ปรัชญาของอริสโตเติล... เขาถือว่าวิญญาณเป็น
นิรันดร เช่นเดียวกับนักปรัชญาคนอื่น ๆ แต่นิรันดรมิได้หมาย-
ความว่าคงอยู่ตลอดไปในแง่เวลา แต่หมายถึงว่าไม่ขึ้นกับเวลา
...⁹

เดส์การ์ต (Descartes : 1596 - 1650) เป็นผู้ที่ทำให้การศึกษาเรื่องตัวตน
(self) เป็นเรื่องสำคัญยิ่งในปรัชญาตะวันตก เขาพบความมีอยู่ของตัวตนด้วยความคิด
ไม่ใช่ด้วยผัสสะ โดยที่ตัวตนนั้นเป็นสิ่งที่คิด (thinking thing) และสิ่งที่คิดนั้นก็คือสิ่งที่
สามารถจะสงสัย รับรู้ ยืนยัน ปฏิเสธ มีเจตนา รมณ์ มีจินตนาการ และความรู้สึก¹⁰ เมื่อมี

⁸ คัมภีร์.ที.ส.เตซ, เรื่องเดิม, หน้า 167.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

¹⁰ René Descartes, Discourse on Method and Other Writings,
Trans, F.E.Sutcliffe (2d ed., Middlesex: Penguin Book Ltd., 1970),
pp. 106-107.

การคิดเกิดขึ้นแล้ว เขาก่อนุมานไปถึงตัวตนผู้คิด คือสรุปว่า 'ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่' (I think therefore I am) แสดงว่าเขาเชื่อในความมีอยู่ของวิญญาณหรือจิตสาร (spiritual substance) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ไคควยตัวเอง นอกจากนั้นสิ่งที่แต่ละคนคิดนั้นต่างกัน และความแตกต่างกันนี้เองทำให้เกิดปัจเจกภาพของบุคคล และความคิดต่าง ๆ ของแต่ละคนนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้รวมกันเป็นตัวตนหน่วยหนึ่ง (a unit self)

ฮูม (Hume : 1711- 1776) แย้ง เคสการ์ต ที่สรุปว่า มีผู้คิดจากการคิด เพราะเมื่อ 'ฉันคิด' (I think) แล้ว ก็ควรสรุปว่า มีการคิด (thinking) หรือความคิด (thought) เกิดขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่สรุปว่าฉันมีอยู่ ที่เคสการ์ตสรุปเช่นนั้นก็เพราะเชื่อว่ามีวิญญาณ (soul) ซึ่งเป็นจิตสาร (spiritual substance) เป็นตัวกระทำการอยู่เบื้องหลัง แต่ฮูมไม่เชื่อว่ามีจิตในลักษณะเช่นนั้นอยู่ ที่เรียกว่า จิตหรือตัวตนนั้นก็คือกลุ่มแห่งความรู้สึกทั้งหลาย (bundle of perceptions) นั่นเอง

ฮูม ชี้แจงว่า เมื่อเขาพยายามเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่าตัวตนของเขาเองนั้น ก็จะสะดุดอยู่กับความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ความรู้สึกรอนหนาว ความรู้สึกทึ่งพอใจหรือเจ็บปวด ฯลฯ นอกจากความรู้สึกเหล่านั้นแล้ว ก็ไม่สามารถจะค้นพบอะไรได้อีกต่อไป และในบางขณะที่ไม่มีความรู้สึกเกิดขึ้น เช่นตอนที่นอนหลับสนิทนั้น อาจกล่าวได้ว่าตัวตนของเขานั้นไม่มีอยู่ และในเวลาที่ยืนร่างกายเสื่อมสลายนั้นก็ปราศจากความรู้สึกทั้งหมด ซึ่งก็หมายความว่า ตัวตนของเขานั้นก็จะดับสูญโดยสิ้นเชิง (entirely annihilated)¹¹

ฮูม ปฏิเสธอธิปไตย เพราะเป็นเรื่องที่เรา รู้จักไม่ไคควยประสบการณ์ ในทำนองเดียวกัน ในเรื่องของตัวตนหรืออัตตา เราก็ไม่สามารถจะมีประสบการณ์ต่อมันได้ สิ่งที่เรารู้ก็คือความรู้สึกต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว แต่เนื่องจากการที่มีความรู้สึกต่อเนื่องกัน และมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลกัน (causal relation) ทำให้เราอนุมานถึงตัวยืนพื้น ซึ่งเราตั้งชื่อว่า เป็น ตัวตน (self or ego) ซึ่งเป็นเรื่องนอกเหนือประสบการณ์ สรุปได้ว่า ฮูม

11

David Hume, A Treatise of Human Nature Book I (3d ed., London : Wm. Collins Sons & Co., Ltd., 1970), pp. 301-302.

ปฏิเสธขอบเขตภาพของจิตหรือตัวตน และการที่เขาใช้วิธีการแบบประจักษ์วาท (Empiricism) อย่างรุนแรงเช่นนี้ ทำให้ปรัชญาของเขาจบลงด้วยวิมิตวาท (Skepticism)

จะเห็นได้ว่าฮูม เป็นผู้ที่ปฏิบัติแนวความคิดปรัชญาตะวันตกสมัยก่อน ๆ ทั้งหมดที่พยายามสร้างระบบอภิปรัชญา และมีความเชื่อในขอบเขตภาพของจิตหรือวิญญาณ ซึ่งเป็นเรื่องนอกเหนือประสบการณ์ เขาเน้นความสำคัญในความรู้ที่ได้จากประสบการณ์เท่านั้น มีข้อที่น่าสังเกตว่า การปฏิเสธที่จะสร้างระบบอภิปรัชญาที่ดี การปฏิเสธเรื่องตัวตนที่เที่ยงแท้หรืออิตตาที่ดี ทำให้ปรัชญาของฮูม มีความคล้ายคลึงกับพุทธปรัชญา ซึ่งก่อกำเนิดมาเมื่อกว่า 2,500 ปีมาแล้ว

นักปรัชญาสมัยปัจจุบันอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีความคิดเห็นใกล้เคียงกับทัศนะของพระพุทธเจ้า ก็คือ ซาทร์ (Jean Paul Sartre: 1905 - 1980) ซึ่งมีความเห็นว่า สิ่งที่มีอยู่ (being) นั้น มีอยู่ 2 ชนิด คือ ธรรมชาติ (Being-in-itself) ซึ่งบอกไม่ได้ว่ามันเป็นอะไร เพียงแต่ว่ามันมีอยู่ (it is) และพร้อมที่จะเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ได้ เมื่อมีความรู้สึกรับรู้ (consciousness) เกิดขึ้น อีกชนิดหนึ่งคือ มนุษย์ (Being-for-itself) หรือความรู้สึกรับรู้ (consciousness) และความรู้สึกรับรู้นี้จะต้องมุ่งไปสู่สิ่งอื่น (consciousness of something) ดังนั้นจึงต้องอาศัยธรรมชาติ (Being-in-itself) โดยทำให้มันเป็นสิ่งต่าง ๆ (definite things) ขึ้นมา และสิ่งต่าง ๆ นี้ก็คือโลก การที่บอกว่าเป็นมนุษย์คือความรู้สึกรับรู้ (consciousness) นั้นไม่ได้หมายความว่า มีตัวตนที่เที่ยงแท้ชุกก่อน แล้วตัวตนนี้ทำการรับรู้ (conscious) โลกภายนอก เพราะความรู้สึกรับรู้ไม่ได้เป็นกิจกรรมของคน แต่ตัวตนคือกระบวนการแห่งความรู้สึกรับรู้ที่เกิดขึ้น (process or series of consciousness)

ความรู้สึกรับรู้โดยตัวของมันเองนั้น ปราศจากเนื้อหา แต่มันจะต้องมุ่งไปสู่สิ่งอื่น ๆ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เองที่ทำให้ซาทร์อธิบายว่า ความรู้สึก (consciousness) เป็นเจตน์จำนง (intention) ในขณะที่ทำการรับรู้โลกภายนอกทุกครั้ง (positional consciousness) ก็จะต้องรู้ทว่าตัวของมันเองเป็นมนุษย์ (non positional consciousness) ในขณะเดียวกัน¹² แสดงว่าคนเกิดขึ้นทันทีเมื่อมีความรู้สึก (consciousness) และโลกเกิดขึ้น

002695

¹²Jacques Salvan, To Be and Not To Be, an analysis of Jean-Paul Sartre's ontology (Michigan: Wayne State University Press, 1962).

ในแง่นี้หมายความว่า โลกเป็นพื้นฐานของการมีอยู่ของคน การที่มีความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ (consciousness of something) แล้วเกิดความรู้สึกตัวเอง (self-conscious) ขึ้นนั้น แสดงว่าไม่มีอัตตา ที่เที่ยงแท้ เพราะอัตตาเป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นภายหลัง มนุษย์เป็นสิ่งที่มียู่ (being) ในแง่ที่ปรากฏอยู่ แต่มนุษย์ก็เป็นความว่างเปล่า (nothingness) คือไม่ได้เป็นจริงอยู่ตลอดเวลา ปราศจากรากฐาน ทำให้มีความต้องการที่จะมีรากฐานที่มั่นคง แต่ก็เป็นไปไม่ได้ ความเป็นคนและความต้องการนี้เป็นสิ่งเดียวกัน มนุษย์จึงมีความทุกข์อยู่เสมอ

ปรัชญาของ ซาหรั เหมือนพุทธปรัชญาตรงที่ปฏิเสธอัตตาที่เที่ยงแท้ และเห็นว่า มนุษย์มีความทุกข์ขึ้นเกิดจากความต้องการหรือตัณหา สำหรับซาหรันั้น ตัณหาเป็นธาตุแท้ของมนุษย์ ถึงแม้มนุษย์จึงไม่มีทางพ้นทุกข์ การหลุดพ้นจึงมีไม่ได้ แต่สำหรับพุทธปรัชญานั้น ตัณหาเป็นเพียงเจตสิกฝ่ายอกุศลของมนุษย์ที่สามารถขจัดออกไปได้ มนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์อยู่ได้โดยไม่ต้องมีตัณหา ความหลุดพ้นจึงเป็นไปได้ ซึ่งเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดในตอนต่อไป

ทัศนะ เรื่องตัวตนในปรัชญาฮินดู

แนวความคิดทางปรัชญาของฮินดู น่าจะไล่เริ่มต้นขึ้นเมื่อพวกอารยันได้เข้าสู่ประเทศอินเดียแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ และได้สร้างอารยธรรมแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ (ประมาณ 1500 ก่อน ค.ศ.) พวกนี้คงจะเริ่มมีความเชื่อในอมตะภาพของวิญญาณ ซึ่งแตกต่างจากร่างกายแล้ว นอกจากนั้นชนบางพวกในแถบอินเดียตอนเหนือก็ได้มีความเชื่อในเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ ซึ่งความเชื่อนี้ก็ค่อย ๆ แพร่หลายไปในหมู่ชาวฮินดู คือเชื่อว่า การเกิดใหม่ของคนนั้นสอดคล้องกับกรรมที่ตนได้ทำไว้ มีการเวียนว่ายตายเกิดโดยไม่มีจุดจบ วิญญาณเป็นอมตะ ไม่มีจุดเริ่มต้นและไม่มีที่สิ้นสุด¹³

¹³J.N. Farquar, "Soul (Hindu)," Encyclopedia of Religion and Ethics, edited by James Mastings, John A. Salbie, and Louis H. Gray, XI (1920), p. 742.

ในระยะใกล้เคียงกันนั้นเอง แนวความคิดทางปรัชญาของพระเวทก็ได้ปรากฏขึ้น โดยเสนอทัศนะเกี่ยวกับพรหมันและอาตมัน ซึ่งเป็นคนเก่าของปรัชญาอุปนิษัทและเวทानตะ เนื่องจากความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีจุดจบนี้ ทำให้คนสิ้นหวัง จึงมีปัญหาก่เกิดขึ้นว่าจะมีวิธีที่จะทำให้หลุดพ้น ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดได้หรือไม่ ระบบปรัชญาที่สอนในเรื่องความหลุดพ้นก็เกิดขึ้นมาในระยะนี้เอง และระบบที่สำคัญหลายระบบก็สร้างขึ้นมาจากความเชื่อในเรื่องพรหมันและอาตมัน บางระบบก็สอนว่า วิญญาณของมนุษย์กับอาตมัน เป็นสิ่งเดียวกัน เช่น ปรัชญาอุปนิษัท ซึ่งสอนว่า ผู้ที่รู้ว่าวิญญาณของตนคืออาตมันเท่านั้น จึงจะสามารถหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้

ก่อนที่จะศึกษาพุทธปรัชญา ควรจะได้ศึกษาถึงบรรยากาศของปรัชญาอินเดียก่อนพุทธสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาอุปนิษัท ซึ่งมีความสนใจที่จะค้นหาหลักการพื้นฐาน (fundamental principle) ซึ่งเป็นแก่นหรือสาระของสัจ (being) ต่าง ๆ และหลักนี้ก็จะค้นพบได้ในตัวเรา เรียกว่าตัวตนหรืออาตมัน อาตมันนั้นเป็นแก่น ส่วนสสารหรือร่างกายเป็นสิ่งที่ห่อหุ้มอาตมัน

ในไตรคติริยะอุปนิษัท ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของเปลือกหุ้มห่อ 5 ชั้นไว้ว่า สสารเป็นชั้นต่ำที่สุด ปรากฏออกมาเป็นร่างกาย เมื่อมีร่างกายแล้วก็เกิดชีวิต ชีวิตชั้นต่ำที่สุดก็คือพืช ชีวิตที่มีจิตนั้น ในขั้นแรกปรากฏออกมาในรูปของสัตตชาติญาณ เช่นสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งสามารถรับรู้ได้ในระดับหนึ่ง ส่วนชีวิตชั้นสูงขึ้นไปนอกจากจะมีจิตรับรู้สิ่งต่าง ๆ แล้ว จะต้องรู้จักใช้เหตุผลไตรตรองด้วย เหตุผลทำให้คนต่างจากสัตว์ และทำให้บุคคลสามารถเข้าสู่สภาวะที่สูงกว่าควยปัญญา สภาวะที่สูงกว่าในขั้นต่อไปคือ นิรามิสส์สุข (อนันตะ) เป็นสภาวะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันหรือสัมบูรณ์ภาพ ไม่มีผู้รู้ สิ่งที่ถูกรู้และความรู้ เป็นสภาวะที่เป็นเอกภาพ ปราศจากความหลายหลากทั้งปวง เป็นสภาวะของความสุขชั่ววันรันคร¹⁴

¹⁴ S. Rādhakrishnan, The Principal Upanisads (London: George Allen & Unwin Ltd., 1953), pp. 554-8.

การที่เราเข้าใจแก่นหรือสาระ (principle) ในตัวเราเอง ทำให้เราเข้าใจ สาระของโลกได้ เพราะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือหลักหรือแก่นของตัวเราเรียกว่าอาตมัน ของ โลกเรียกว่าพรหมัน มีคำพูดสำคัญในอุปนิษัตปริโยคหนึ่งเรียกว่า มหาวาक्य ได้แก่ "สัต ต्वัม อสี" แปลว่า ท่านคือสิ่งนั้น หมายความว่า อาตมันก็คือพรหมัน ดังปรากฏในฉานโทคย อุปนิษัต (6.2.1 - 6.2.4) ซึ่งแสดงถึงคำสนทนาระหว่างบิคา คือ อุททาลกะ และบุตร คือ สเวทเกตุ ผู้เป็นบิคากล่าวว่า ที่แรกนั้นมีสิ่งหนึ่งเรียกว่าสัต เพียงอย่างเดียว ต่อมา สัตนั้นก็คิดหรือตั้ง เจตนจำนงว่าจะเปลี่ยนเป็นสิ่งมากมาย จึงทำให้ตัวเองปรากฏออกมาเป็น โลกที่วิจิตรตระการตา เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ในโลก ดังนั้นแม้แต่บิคาและบุตรนี้ ก็คือพรหมันนั่นเอง¹⁵

ปรัชญาอุปนิษัต ให้นิยามพรหมันว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่ เรียกว่า สัต (being) สภาวะ ของพรหมันนั้นอยู่ในลักษณะที่เป็นจิต ซึ่งเป็นสัมปชัญญะบริสุทธิ์ (pure consciousness) และสภาวะของความบริสุทธิ์นั้นอธิบายได้ด้วยอำนาจอันนิหะ (bliss) คือดำรงอยู่ในความสุขสูง สุดตลอดกาล ซึ่งคำนิยามแบบนี้ก็เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า สาระัตถะ (essence) ของมนุษย์ จะต้องมีการรับรู้ได้ ตักสินใจได้ และมีเจตนารมณ์อิสระ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของจิต และส่วน- ใหญ่ก็มักจะเชื่อกันว่า สิ่งนี้เป็นอมตะ ทำลายไม่ได้ ซึ่งนักคิดสมัยใหม่หลายคนก็ได้ทำการคัดค้านทฤษฎีนี้ โดยค้นพบว่าจิตซึ่งมีสมรรถภาพในการคิดและการรับรู้ เป็นเพียงหน้าที่ (function) ของร่างกาย ดังนั้นมันจึง เป็นเพียงส่วนประกอบส่วนหนึ่งของร่างกาย ในเวลาที่ร่างกาย คับสลายไป ก็เป็นธรรมดาที่หน้าที่ของมันจะต้องตายตามไปด้วย จะเห็นได้ว่าความคิดแฉนี้ มีความคล้ายคลึงกับพุทธปรัชญา โดยที่พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์ตัวตนออกเป็น เบญจขันธ์ ซึ่ง ไม่เที่ยงและมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา และจิตหรือวิญญาณรวมทั้งกิจกรรมของจิตหรือเจตสิก ก็จักเข้าเป็นส่วนประกอบในเบญจขันธ์นี้ด้วย และย่อมมีความไม่เที่ยงและเสื่อมสลายตามไปด้วย

นอกจากปรัชญาอุปนิษัตแล้ว นักปรัชญาร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าที่มีชื่อเสียงก็ได้แก่ครู หิงหก คือ ปุณณะกัสสป มักขลิโคศาล อชิตเกสสัมพล ปุกุธกัจจายนะ สญชัยเวลัฏฐบุตร

¹⁵Ibid., pp. 446-7.

และ นิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งแต่ละคนก็ได้มีความคิดเห็นในแนวต่าง ๆ เช่น ปุณณะกัตสสป ปฏิเสธว่า ผลแห่งบุญและบาปนั้นไม่มี ส่วนมักขลิโกศกาลนั้นมีแนวปรัชญาแบบ นียติบาท (Determinism) ปฏิเสธเสรีภาพทางใจ ถือว่าคนเราเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การกระทำต่าง ๆ ก็เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ได้เกิดจากเจตนาหรืออิสระ (free will)

บางคนก็จัดอยู่ในฝ่ายวัตถุนิยม (materialism) เช่น อธิตเทศกัมพล ซึ่งมีความเห็นว่า

...ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำได้ทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี... คนเรานี้เป็นแต่ปุระขุมมหาภูตทั้งสิ้น เมื่อทำกาลกิริยา ธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายยอมเลื้อนลอบไปในอากาศ คุนทุทั้งหลายมีเคียงเป็น 5 จะหามเขาไป ร่างกายปรากฏอยู่แต่ปราชา กลายเป็นกระดูกมีสี่คัจฉาสีนพิรยบ การเซ่นสรวงมีเถาเป็นที่สุค...¹⁶

สำหรับ ปกษกัจจายนะ นั้น มีความเห็นว่า

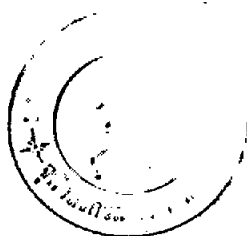
...สภาวะ 7 กอง... คือกองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุขทุกข์ ชีวะเป็นที่ 7 สภาวะ 7 กองนี้ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใดทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มีใครโทนิรมิต เป็นสภาพยั่งยืน... ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดขึ้นหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน ผู้เขาเองก็ดี ผู้ไซ้ไหยาก็ดี... ไม่มีในสภาวะ 7 กองนั้น เพราะวามคคลจะเอาศุสตราอย่างคมคัตคีรหะกัน ไม่ชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ เป็นแต่ศาสตราสอดไปตามของแห่งสภาวะ 7 กองเท่านั้น...¹⁷

ส่วน สญชัยเวฬุฐบุตร นั้น ไม่สนับสนุน ไม่ยืนยัน ไม่คัดค้าน และไม่ปฏิเสธในเรื่องใดเลย ลัทธินี้ไม่อาจจัดว่าเป็นไปในทางบวกหรือทางลบได้ ในสามัญญผลสูตร สญชัยเวฬุฐ-

¹⁶"สามัญญผลสูตร" (ข้อ 96) ที่มณิกาย สีสันขรรค, พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 (พระนคร:โรงพิมพ์การศาสนา, 2500), หน้า 83-4.

¹⁷เรื่องเดียวกัน, (ข้อ 85) หน้า 85-6.

บุตร ผู้ใหญ่ตลอดพระเจ้าอชาตศัตรู ว่า

... ถ้ามหาบพิตรตรัสถามมาว่า โลกหน้ามีอยู่หรือ...
ความเห็นจากพุทธทาสว่าอย่างนั้นก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็
มิใช่ ไม่ใช่ก็มิใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มิใช่... 18

นิครนถ์นาฏบุตร เป็นศาสดาแห่งลัทธิเซนะ ได้ปฏิเสธพระผู้เป็นเจ้าในฐานะผู้สร้าง
โลก และเชื่อว่าแต่ละคนสามารถจะบำเพ็ญเพียรเพื่อหลุดพ้นได้เฉพาะตัว เช่นเดียวกับพุทธ-
ปรัชญา แต่ก็มีข้อแตกต่างจากพุทธปรัชญาตรงที่เชื่อในอมตภาพของวิญญาณหรือชีวะ เหมือนกับ
ปรัชญาฮินดูโดยทั่วไป

ทฤษฎีต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ อาจจัดรวมเข้าเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. ทฤษฎีที่ว่า มีสิ่งที่ เป็นอมตะ เพียงแต่ เรียกว่า เจตภูตบ้าง อตตาท่าง
วิญญาณหรือชีวะบ้าง ประจำอยู่ในตัวคนทุกคน เมื่อคนตายไปแล้วสิ่งที่เที่ยงแท้จะออกจาก
ร่างเก่าเข้าไปสิงในร่างใหม่ เวียนว่ายตายเกิดติดต่อกันหลายชาติ (reincarnation)
หรืออาจอยู่เป็นเอกเทศ โดยไม่ต้องมีร่างกายก็ได้ เช่นทัศนะของปรัชญาอุปนิษัทและปรัชญา
เวทานตะ ซึ่งเชื่อว่ากิเลสทำให้อาตมันติดข้อง เวียนว่ายตายเกิด และมีความทุกข์ ต้องบำเพ็ญ
ความดีและบำเพ็ญเพียร เพื่อชำระล้างอาตมันให้บริสุทธิ์ ทำให้หลุดพ้นหรือบรรลุมฤตยะแล้ว
เข้าไปรวมกับพรหมหรือปรมาตมัน ซึ่งเป็นสถานะแห่งนิพพานของปรัชญาฮินดูนั่นเอง ในแง่
นี้แสดงว่าอัตตาหรืออาตมันนั้นเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ มีตัวตน ความเห็นแบบนี้พุทธปรัชญาให้ชื่อว่า
ลัทธิสัททวิปริยคือเห็นว่าเที่ยง ซึ่งจัดเป็นมิจฉาทิฎฐิประเภทหนึ่ง ซึ่งปรัชญาตะวันตกหลายระบบที่
อยู่ในแนวจิตนิยม (Idealism) ก็เชื่อในความมีอยู่ของอัตตาหรือวิญญาณที่เป็นอมตะเช่นกัน

2. ทฤษฎีที่ว่า คนเราตายแล้วสูญ ไม่มีสิ่งที่เที่ยงแท้ไปสิงอยู่ในร่างใหม่อีกต่อ
ไป เป็นความเห็นของลัทธิวัตถุนิยม (Materialism) เช่นปรัชญาจรวาก เอพิคิวเรียน
(Epicureanism) และนักปรัชญาร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าบางคน เช่น ปุกุชกัจจายนะ

และ อชิต เกสสัมพล ฯลฯ ซึ่งถือว่า คนเราเป็นที่ประชุมแห่งธาตุซึ่งได้สัดส่วนกันแล้ว เกิด
 วิญญาณขึ้น ครั้นร่างกายดับสลาย ธาตุที่มาประชุมกันก็แยกตัวออกไป วิญญาณก็ไม่มีเหลือ ไม่
 มีการสืบทอดแห่งกรรม ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด การกระทำไม่มีบุญและบาป เมื่อไม่เชื่อ
 ในสิ่งเหล่านี้ ก็ทำให้คนมีความเห็นแก่ตัว คิดแต่จะหาความสุขเฉพาะหน้าเท่านั้น ความเห็น
 เช่นนี้ก็จักเป็นมิจฉาทิฏฐิคือความเห็นผิดอีกประการหนึ่ง ซึ่งพุทธปรัชญาให้ชื่อว่า อุจเฉททิฏฐิ
 คือความเห็นว่า ชาคสูญ หรือตายแล้วสูญ

ความเกี่ยวเนื่องระหว่างพุทธปรัชญา กับ ปรัชญา ก่อนพุทธสมัย

พุทธปรัชญามีลักษณะคล้ายคลึงกับระบบปรัชญาวิเคราะห์ของทางตะวันตกในปัจจุบัน
 กล่าวคือ เน้นความสำคัญของความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ และไม่พยายามสร้างระบบอภิ-
 ปรัชญาที่อยู่เหนือประสบการณ์ เพราะจะทำให้ห่างไกลจากปัญหาเฉพาะหน้าของมนุษย์
 ดังนั้น เมื่อมีผู้มาถามเรื่องอัตตาและโลกเที่ยงหรือไม่ ซึ่งเป็นปัญหาอภิปรัชญานั้น พระพุทธเจ้า
 ไม่ทรงพยากรณ์ เพราะไม่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เรื่องที่
 พระองค์สอน ก็คือเรื่องทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และวิธีที่จะนำไปสู่การดับทุกข์เท่านั้น
 ดังที่ได้ตรัสกับมาลุงกยบุตร ว่า

...คฺกร มาลุงกยบุตร อะโรเลาถิเรวูปฺพยากรณ... ทิฐิวาโลก
 เที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่ลุด โลกไม่มีที่ลุด ชีพอันนั้น สรีระกอนัน
 นั้น ชีพอยู่ขงหนึ่ง สรีระอยู่ขงหนึ่ง สัตว เบื้องหน้าแตกายไปมีอยู่
 สัตว เบื้องหน้าแตกายไปไม่มีอยู่ สัตว เบื้องหน้าแตกายไปมีอยู่ก็มี
 ไม่มีอยู่ก็มี สัตว เบื้องหน้าแตกายไปมีอยู่ก็หามิได้ ไม่มีอยู่ก็หามิได้
 ดังนี้เรวูปฺพยากรณ... กุเพราะเหตุไรขอนัน เราจึงไม่พฺยากรณ
 เพราะขอนันไม่ประกอบควยประโยชน์ ไม่เป็น เบืองตนแห่งพรหม-
 จรรย ไม่เป็นไปเพื่อความหนาย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อ
 ความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความเรียง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อ
 นิพพาน เหตุัน เราจึงไม่พฺยากรณขอนัน... อะโรเลาถิเรวูปฺพยา
 กรณ... ความเห็นวานทุกข นี้เหตุให้เกิดทุกข นี้ความดับทุกข
 นี้ชอบปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข ดังนี้เรวูปฺพยากรณ ก็เพราะเหตุ
 ไรเราจึงพฺยากรณขอนัน เพราะขอนันประกอบควยประโยชน์
 เป็น เบืองตนแห่งพรหมจรรย เป็นไปเพื่อความหนาย เพื่อความคลาย

กำหนด เพื่อความคับ เพื่อความสงบ เพื่อความรุ่งเรือง เพื่อความ
 ตรีสรุ เพื่อนิพพาน เหตุนี้เราจึงพยากรณ์เช่นนั้น... 19

การที่พระองค์สอนเรื่องทุกข์นั้น ก็เพราะทรงเห็นว่า ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ตั้งอยู่ และทุกข์เท่านั้นที่ดับไป คนธรรมดาของปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างผิวเผิน จึงไม่รู้ในทุกข์ แต่พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีวิเคราะห์สิ่งทั้งปวง แล้วก็ทรงค้นพบว่าสิ่งทั้งหลายในโลกมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปรอยู่ทุกขณะ เป็นทุกข์ หนีอยู่ไม่ได้ และเป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่มีแก่นสาร อาศัยเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้นและดับไป

พุทธปรัชญา แตกต่างจากปรัชญาอินเดียและปรัชญาตะวันตกบางระบบ ในแง่ที่เป็นอเทวนาถ (atheism) คือไม่สอนว่ามีพระเจ้าผู้สร้าง ผู้ทำลาย แต่เชื่อในความสามารถของมนุษย์ในอันที่จะเข้าถึงสัจธรรมไคยด้วยตนเอง เฉพาะตัว โดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากพระเจ้า และเมื่อกล่าวถึงพุทธวิทยา (Buddhist Ontology) คือสิ่งที่มีอยู่ทั้งหลายนั้นก็ไม่ได้อะไรจากการสร้างสรรคของพระเจ้า แต่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติตามกฎแห่งเหตุและผล คือสิ่งต่าง ๆ มีอยู่เพราะมีเหตุ เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนั้นจึงมีขึ้น พุทธปรัชญาไม่อนุমানถึงสิ่งที่ยืนนอกเหนือประสบการณ์ ซึ่งไม่อยู่ในขอบข่ายแห่งการรับรู้ แต่ศึกษาสิ่งที่มีอยู่โดยการวิเคราะห์ออกเป็นธาตุ 4 ชั้น 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 ฯลฯ การวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ออกเป็นส่วนย่อย ๆ นั้นทำให้เข้าใจถึงธรรมชาติที่แท้จริงของมัน และเมื่อวิเคราะห์ไปถึงที่สุดแล้วก็จะพบว่า ไม่ได้มีอะไร เป็นแก่นสาร หรือเป็นตัวตนเลย การที่ดูแต่ภายนอกโดยผิวเผินในระดับคนธรรมดาสามัญอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดไปยิ่งกว่า มันเป็นตัว เป็นตนได้

19 "จุฬาลงกูยวาทีสุตฺต" (ข้อ 152), มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิพัตตสํกฺ, พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 19, ..., หน้า 183.

ลักษณะสำคัญในการสอนของพระพุทธเจ้า อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประการดังนี้ คือ

1. ทรงสอนโดยการใช้ปฏิบัติ เป็นกวี "เปลี่ยน" หลักคำสอนดั้งเดิมของศาสนาพื้นเมือง อย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือ
2. ทรงสั่งสอนโดยการใช้รูป เป็นการสอนโดยวิธีคิด "แปลง" ของเก่าที่ยังไม่ตีให้ชัดเจน หรือของเก่าที่มีความหมายอย่างหนึ่ง นำมาแปลความหมายเสียใหม่ เพื่อให้ตรงกับหลักเหตุผลยิ่งขึ้น
3. ทรงสั่งสอนโดยทั้งหลักขั้นใหม่ ที่ยังไม่มีสอนในท่อน แต่ก็เป็นไปตามหลักสังขารมที่ทรงค้นพบ²⁰

ที่ว่าสอนโดยการใช้ปฏิบัตินั้นก็คือ เปลี่ยนหลักการเดิมที่เคยสอนกันมาทั้งหมด คือเดิมเชื่อกันว่า มีสิ่งที่เรียกว่าพรหมันหรืออาตมันที่เที่ยงแท้เป็นหลักใหญ่ แต่พุทธปรัชญาปฏิเสธเรื่องอัตตาหรืออาตมัน และสอนเรื่องอนัตตา โดยแสดงอนัตตลักขณสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์เป็นครั้งแรก ดังนี้

... กุร ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา กุร ภิกษุทั้งหลาย ธารปณีจักุโคเป็นอนัตตาแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลคลุ้ม-ไคล้ในรูปว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เกิด รูปของเราอย่าไคเป็นอย่างนั้นเลย กุร ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้นรูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลคลุ้มไคในรูปว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เกิด รูปของเราอย่าไคเป็นอย่างนั้นเลย... เวทนาเป็นอนัตตา ฯลฯ สัญญาเป็นอนัตตา ฯลฯ สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ฯลฯ วิญญาณเป็นอนัตตา ฯลฯ²¹

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ปรัชญาของพุทธสมัยนั้นประกอบไปด้วยทฤษฎี 2 ประการ คือ สัสสททฤษฎี คือ เห็นว่ามีอัตตาที่เที่ยงแท้อยู่ในตัวคนทุกคน แม้ร่างกายดับสลายแล้ว อัตตานั้นก็ยังอยู่สำหรับอุจเจตทฤษฎีนั้นคือความเห็นว่าเป็นชาคสูญ ไม่มีสิ่งที่เที่ยงแท้ ไม่มีอะไรทั้งสิ้น ส่วนพุทธปรัชญาได้เสนอหลัก ปฏิจจนุปบาท (Law of Dependent Origination) ซึ่งหมายถึง

²⁰ สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา (พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2500), หน้า 25.

²¹ "อนัตตลักขณสูตร" (ข้อ 20), มหาวรรค, พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 6, ..., หน้า 32 - 4.

การที่สิ่งต่าง ๆ อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ติดต่อกันเป็นสาย โดยไม่ต้องมีอิตตาที่เที่ยงแท้อยู่เบื้องหลัง

ที่ว่าสอนโดยการปฏิรูปนั้น ก็โดยการตัดแปลงของเก่า อาจจะเปลี่ยนเนื้อหาหรือให้เหตุผลที่เหมาะสมขึ้น เช่นในเรื่องของกรรม ก็ยังเชื่อว่า การทำดี ได้ผลดี ทำชั่วได้ผลชั่ว แต่มีความเห็นแตกต่างจากปรัชญาฮินดูในเรื่องการกระทำอย่างใดเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่ว เช่น ฮินดูว่า การบูชาัญญู โดยใช้สัตว์หรือคนเป็น ๆ มาสังเวยนั้น เป็นการทำดี ส่วนพุทธปรัชญาเห็นว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นบาป

การสอนโดยการปฏิรูปนี้จะเห็นได้จากกรณีที่ทรงอธิบายเรื่องการไหว้ทิศเสียใหม่ คือ เมื่อทรงเห็นสิ่งศาลกมานพ ทำการไหว้ทิศตามคำสั่งของบิดาโดยปราศจากความเข้าใจ พระองค์ได้ทรงอธิบายให้เขาทราบว่า การไหว้ทิศตามแบบของพุทธศาสนานั้น ได้แก่การปฏิบัติที่ปฏิบัติชอบต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง ดังข้อความตอนหนึ่งในสังคาลกสูตร ว่า

มารดาบิดา เป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์ เป็นทิศเบื้องขวา บุตร
ภรรยา เป็นทิศเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์ เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาส
กรรมกร เป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์ เป็นทิศเบื้องบน ศฤศ์
ในสกุลผู้สามารถควรนอบนอม ทิศเหล่านั้น... 22

ที่ว่าสอนโดยตั้งหลักขึ้นใหม่นั้นก็คือ การค้นพบสังขธรรมที่ยังไม่มีใครค้นพบ ได้แก่ อริยสัจ 4 ที่ว่าค้นพบนั้นหมายความว่า สังขธรรมนั้นมีอยู่แล้ว แต่พระองค์เป็นผู้ค้นพบและทดลองปฏิบัติด้วยพระองค์เองจนได้ผลจริง แล้วจึงนำมาสั่งสอน เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หมายความว่า การที่จะมีความเข้าใจในเรื่องทุกข์ ก็ต้องรู้จักสาเหตุของมัน การดับทุกข์หรือหาวิธีแก้ทุกข์ ก็ต้องแก้ที่สาเหตุ นั้นเอง

พุทธปรัชญาได้รับอิทธิพลจากปรัชญาฮินดูในหลายเรื่อง เช่น ความเชื่อในเรื่องกรรมและอวิชชา ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องจักรวาลวิทยา นอกจากนั้นในเรื่องของการบำเพ็ญสมาธิ ก็สันนิษฐานว่าจะได้รับหลักของโยคะ ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติที่แพร่หลายในอินเดียตั้งแต่ก่อนพุทธสมัย

22 "สังคาลกสูตร" (ขอ 205), ทัสนิกาย ปาฏิการวรรค, พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16, ..., หน้า 250.

พุทธปรัชญาเป็นอนัตตวาท ส่วนอุปนิษัต หรือ เวทานตะ นั้นเป็นอัตตวาท คำว่า
 อัตตานี้เริ่มปรากฏขึ้นในพระเวท และอุปนิษัตก็ได้ปรับปรุงแนวความคิดในพระเวท โดยสอน
 ว่า โลกนี้ไม่ได้เกิดจากสิ่งสมบูรณ์ แต่ว่าโลกกับสิ่งสมบูรณ์หรือพรหมัน เป็นสิ่งเดียวกัน และ
 พรหมันก็คืออาตมัน พุทธปรัชญาไม่ไกลลวไปถึงพรหมันในฐานะที่เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่พุ่งความ-
 สนใจที่มนุษย์ โดยวิเคราะห์ออกเป็นชั้น 5 หรือนามรูป รูปคือส่วนที่เป็นสสาร ร่างกาย
 นามคือส่วนที่เป็นจิตและเจตสิก พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทั้งอัตตวาทและโลกวาท (ลัทธิที่
 เห็นว่าโลกและอัตตวาเป็นสิ่งเดียวกัน) พระองค์ได้ทรงพยายามหาอัตตวาโดยทางอ้อม นั่น
 คือโดยการทิ้งเอาสิ่งที่ไม่ใช่อัตตวาออกไป แล้วก็พบว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นร่างกาย
 จิต หรือเจตสิก ล้วนแต่เป็นอนัตตวา พระองค์ไม่ทรงพบอัตตวา สิ่งที่เรียกกันว่าเป็นอัตตวานั้น
 ก็คือกลุ่มแห่งประสบการณ์และความรู้สึกที่เปลี่ยนไปเรื่อย โดยปราศจากเอกลักษณ์ และการ
 ที่มีอุปาทานยึดมั่นในตัวตนนั้น เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการที่จะเข้าถึงสัจธรรม และการที่คน
 เรวยึดสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน (อนัตตวา) ว่าเป็นอัตตวา แบบปรัชญาฮินดูนั้น เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์
 ดังที่พระองค์ตรัสตามภิกษุทั้งหลายว่า

... เธอทั้งหลายพึงเข้าไปยึดถืออัตตวาอุปาทาน ซึ่งไม่เป็นที่บังเกิด
 ความโศก ปริเทวะ ทุกข โทมนัส และอุปายาส เธอทั้งหลายเห็น
 อัตตวาอุปาทาน ซึ่งไม่เป็นที่บังเกิดความโศก ปริเทวะ ทุกข โทมนัส
 และอุปายาส หรือไม่ ?

ชาพระองค์ทั้งหลายไม่เห็นอัตตวาอุปาทาน ซึ่งไม่เป็นที่บังเกิด-
 ความโศก ปริเทวะ ทุกข โทมนัสและอุปายาส...²³

✓ ความรู้สึกที่ว่า เป็นอัตตานี้เป็นความรู้สึกด้วยความสำคัญผิดที่เกิดจาก อวิชชา ที่ไป
 ยึดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ถูกใจตนว่าเป็นอัตตวา²⁴

²³ "อถลัทธูปมสูตร", (ข้อ 283) มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก, พระไตรปิฎกภาษาไทย
 เล่ม 17, ..., หน้า 310.

²⁴ พุทธทาสภิกขุ, พุทธานุสึณี บรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม, ตุลาคม, 2496
 (ธนบุรี : โรงพิมพ์หมื่นแสง (สาขา), 2502), หน้า 69.

พุทธปรัชญามีลักษณะบางประการ เหมือนกับปรัชญาอินเดียระบบอื่น ๆ ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอุปนิษัท คือ เป็นปรัชญาที่ไม่แยกออกจากศาสนา หมายความว่า มุ่งแสวงหาความจริง หรือสัจธรรม แล้วก็พยายามปฏิบัติตนให้เข้าถึงสัจธรรมนั้นด้วย ในแง่นี้พุทธปรัชญาจึงเป็น ปรัชญาชีวิตด้วย นอกจากนั้นยังมีความเชื่อร่วมกันในเรื่องกฎแห่งกรรม และเชื่อว่า อวิชชา เป็นสาเหตุทำให้ทอง เวียนวายเป็นตาย เกิด ต้องได้รับทุกข์โดยไม่มีที่สิ้นสุด การบำเพ็ญเพียร โดยพิจารณาให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นทางที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์หรือมรรคโมกษะ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในชีวิตนี้ และที่สำคัญก็คือ พุทธปรัชญาและปรัชญาอินเดียแทบทุกระบบ เกิดขึ้นจากความรู้สึกไม่พอใจต่อสภาพที่เป็นอยู่ของชีวิต โดยเห็นว่า มนุษย์นั้นมีความทุกข์ จึง เป็นการเริ่มต้นระบบปรัชญาที่มีลักษณะ เป็นทุนิยม (Pessimism) แต่ก้ เชื่อว่ามนุษย์สามารถจะหาวิธีการที่จะทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์นี้ได้ จึง เป็นสุนิยม (Optimism) ในขั้นปลาย

พุทธปรัชญามีข้อสมมุติฐานเบื้องต้นที่ได้จากประสบการณ์ว่า มนุษย์มีความทุกข์ และระบบปรัชญาทั้งระบบก็ตั้งอยู่บนข้อสมมุติฐานอันนี้ ถ้าจะมีผู้ใดแย้งว่า ชีวิตของเขานั้นเป็นสุข ไม่เคยรู้จักความทุกข์ ประสบการณ์ที่เขาได้รับมาชั่วชีวิตนี้คือความสุข เช่นนี้ พุทธปรัชญาทั้งระบบก็จะใช้ไม่ได้เลยสำหรับเขาผู้นั้น ทั้งนี้เพราะข้อสมมุติฐานต่างกัน

ที่เรียกว่าทุกข์ ในทางพุทธปรัชญานั้น อาจจำแนกได้ 2 ประการ คือ ทุกข์อริยสัจ และทุกข์ในไตรลักษณ์ ทุกข์อริยสัจ หมายถึงทุกข์ของสิ่งที่มีชีวิต แบ่งออกเป็นทุกข์กาย ทุกข์ใจ หรือที่เรียกว่า สภาวะทุกข์ คือทุกข์โดยสภาพ หรือทุกข์ประจำสังขาร ติดมากับนามรูปหรือร่างกาย ได้แก่ความเกิด แก่ และความตาย และ ปกิณณกทุกข์หรือทุกข์จร ได้แก่ทุกข์ที่เกิดตามมาในภายหลัง เช่น ความเจ็บป่วย ความเศร้าโศกเสียใจ เป็นต้น ส่วนทุกข์ในไตรลักษณ์นั้น มีความหมายกว้าง ครอบคลุมไปหมดทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต หมายถึงความทรงตัวอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ นามรูปมีการเกิดดับอยู่ทุกขณะ ไม่ได้คงทนอยู่ในสถานะอย่าง เดียวตลอดกาล

สรุปแล้ว ความทุกข์ของเราเกิดจากการที่เรามีอุปาทาน ยึดมั่นในอัตตา ยึดมั่นในตัวตนของตนเอง พุทธปรัชญาสอนว่า การที่ไปยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ว่าเป็นสิ่ง

ที่เที่ยง เป็นตัวเรา เป็นของเรา นั้น ไม่เป็นการบังคับว่ ดังที่มีคำสอนปรากฏในจุฬาลงกรณ์
สูตร ดังนี้

พ. กุณฺโรวักคิเวสุสฺสเน ทานจะสำคัญความซื่อมั่นเป็นใจน ผู้ใด
คิดทุกข เขาถึงทุกขอยู่แล้ว กล่าวถึงทุกขแล้ว ยังเห็นตามทุกข
ว่า นั้นของเรา เราเป็นมัน มันเป็นคนของเรา ดังนี้ ผู้นั้น
กำหนดทุกขใดเอง หรือจะทำทุกขให้สิ้นไปใดแล้ว จะพึงมีอยู่
บางหรือ ๗

ส. จะพึงมีได้เพราะเหตุไร ซอนี้มีไม่ได้เลย พระโคตม ผู้
เจริญ ๗

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั้นของเรา เราเป็นมัน มันเป็นคน
ของเรา ๗

ส. ซอนั้น ไม่ควรเลย พระโคตม ผู้เจริญ ๗²⁵

สิ่งที่สูงที่สุด (highest good) ตามทัศนะของพุทธปรัชญาคือการหลุดพ้นจากความ
ทุกข์ ซึ่งเรียกว่า นิพพาน การพ้นทุกข์จะเป็นไปได้ เมื่อบุคคลขจัดกิเลสอันเป็นเหตุเข้าไป
ยึดมั่นในอรรถาให้หมดไป พุทธปรัชญาศึกษาเรื่องอรรถาเพื่อจะขจัดมันเสีย แล้วสรุปว่าทุกสิ่ง
เป็นอนัตตา ส่วนปรัชญาฮินดูและปรัชญาตะวันตกบางระบบศึกษาเรื่องอรรถา เพื่อปรับปรุงให้
อรรถานี้เจริญขึ้น อาจจะเป็นในแง่นี้เองที่ทำให้มีผู้กล่าวว่าพุทธปรัชญาเป็นทุนนิยม เพราะสิ่งที่
ใคร ๆ เขาวาดคั้น พุทธปรัชญาว่า มันเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ นอกจากนั้น การที่สอน
หลักอนัตตาทำให้มีผู้กล่าวหาว่าพุทธปรัชญาเป็นอุจเฉททิฎฐิ (Nihilism) แต่เนื่องจาก
พุทธปรัชญามีหลักคำสอนในเรื่องกรรมและผลแห่งกรรม ทำให้พ้นขอกกล่าวหานี้ไปได้ ซึ่งเรื่อง
นี้จะได้กล่าวในรายละเอียดในตอนต่อไป

หลักพุทธปรัชญาส่วนใหญ่บรรจุอยู่ในพระไตรปิฎก รวมทั้งในอรรถกถา ฎีกา และ
อนุฎีกาต่าง ๆ ที่ตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอีกต่อหนึ่ง หลัก
คำสอนโดยทั่วไปจะ เน้นในด้านการปฏิบัติมากกว่าที่จะสร้างทฤษฎีอภิปรัชญา นั่นคือเริ่มด้วย

²⁵"จุฬาลงกรณ์สูตร" (ข้อ 398), มัชฌิมนิกาย มูลปธานสาส์ก, พระไตรปิฎกภาษาไทย
เล่ม 18, ..., หน้า 494.

การเสนอปัญหา และแสดงวิธีแก้ปัญหา ปัญหาที่เสนอขึ้นมาคือปัญหาเรื่องความทุกข์ ซึ่งเป็นข้อสมมุติฐานเบื้องต้นของพุทธปรัชญา และวิธีแก้ปัญหาคือ หลักปฏิบัติที่เรียกว่า ทางสายกลาง เพื่อบรรลุลุคหมายคือ สภาวะแห่งความพ้นทุกข์ ซึ่งในที่นี้จะไม่กล่าวถึงวิธีแก้ปัญห แต่จะวิเคราะห์เฉพาะตัวปัญหา คือ เรื่องความทุกข์ในแง่ที่เกี่ยวข้อง เนื่องกันกับหลักอนัตตาในพุทธปรัชญา และสภาวะแห่งความดับทุกข์ ซึ่งเรียกว่า นิพพาน

เรื่องของความทุกข์ เป็นเรื่องที่เห็นแจ้งได้โดยประสบการณ์ แต่สาเหตุแห่งทุกข์บางประการนั้น ไม่อาจรู้ได้จากประสบการณ์ ดังนั้นการที่จะเข้าใจเรื่องทุกข์และเหตุ หรือ วงจรแห่งทุกข์ จึงต้องอาศัยความคิดไตรตรองทางปรัชญา ในที่นี้จะกล่าวถึงความทุกข์ในแง่ที่ปราศจากตัวตนหรืออัตตา ผู้รับทุกข์และผู้พ้นทุกข์ ทุกข์ในที่นี้คือทุกข์ที่แนบเนื่องกับอุปาทานชั้น 5 ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นตัวตนโดยสมมุติ การดับทุกข์คือดับเหตุแห่งการเกิดขึ้นของอุปาทานชั้น 5 นั้นเอง

พุทธปรัชญามีทัศนะว่า ถ้ามองตามสภาพความเป็นจริง (ชีวิตนี้เป็นทุกข์) ไม่ว่าจะมองไปทางไหนก็พบแต่ทุกข์ทั้งสิ้น ดังที่วชิราภิกษุณีกล่าวกับมาร ว่า "ความจริงทุกข์เท่านั้นยอมเกิด ทุกข์ยอมตั้งอยู่และเสื่อมสิ้นไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ"²⁶ แต่การที่คนทั่วไปไม่ได้หาทางดับทุกข์นี้ อาจเป็นเพราะหาไม่พบ หรืออาจไม่เชื่อว่าการดับทุกข์นั้นเป็นไปได้ นอกจากนั้นก็อาจจะหาทางดับทุกข์ที่ผิดวิธี ซึ่งทำให้ไม่สามารถดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง อีกประการหนึ่ง การที่คนบางคนไม่เคยคิดว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์ ไม่คิดว่าตัวเองเป็นทุกข์ ก็หมายความว่าไม่ต้องการคำสอนของพุทธปรัชญาซึ่งแสดงถึงวิธีดับทุกข์เป็นหลักใหญ่ อย่างไรก็ตามสำหรับผู้ที่เห็นแจ้งในเรื่องความทุกข์แล้วนั้น การที่จะสอนเรื่องการดับทุกข์ก็ต้องรู้เสียก่อนว่า ทุกข์นั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร นั่นคือแสดงสาเหตุแห่งทุกข์ ต่อจากนั้นก็อธิบายว่าเหตุแห่งทุกข์นั้นมีลักษณะเช่นใด ทำไมจึงดับมันเสียได้ และทำอย่างไรจะทำให้เหตุดับ แล้วก็สรุปว่า ทุกข์นั้นดับได้ด้วยการดับที่สาเหตุ

²⁶"วชิราสูตร" (ข้อ 554), สังยุตตนิกาย สคาถวรรค, พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 24, ..., หน้า 272.

ก่อนที่จะกล่าวถึงสาเหตุแห่งทุกข์ จะได้กล่าวถึงสภาวะแห่งตัวตนที่เรียกว่าคน และ
 สิ่งต่าง ๆ ในโลก ในขั้นปรมาตมว่าเป็นสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยส่วนต่าง ๆ ประกอบกัน
 ขึ้นมา มีความแปรปรวน ไม่ใช่ตัวตนของตน แต่ในขั้นสมมติบัญญัติขึ้น เราเห็นว่าสิ่งเหล่านี้
 เป็นตัวเป็นคน เหตุแห่งทุกข์นั้นเกิดจากความสำคัญผิด คิดว่าสิ่งต่าง ๆ เป็นจริง เทียงแท้
 เป็นตัวตนของตน นั่นคือคิดว่าคุณจริงในขั้นสมมติบัญญัติขึ้น เป็นจริงโดยปรมาตม ทำให้
 เกิดการผูกพันเป็นทาสของตัวตนหรือเบญจขันธ์ เกิดตัณหาคือต้องการในสิ่งที่ตนชอบ และ
 เกลียดชังในสิ่งที่ไม่ต้องการ แต่ก็ไม่เป็นไปดังที่ปรารถนา ซึ่งทำให้เกิดทุกข์ สรุปได้ว่า
 มूलรากและมูลเหตุแห่งความทุกข์นั้นคือ อวิชชา และตัณหา นั่นเอง ถ้าจะกล่าวให้ละเอียด
 นั้น มูลเหตุแห่งทุกข์มีลักษณะ เป็นวงจร เชื่อมโยงกันเป็นสายถึง 11 อากาโร เรียกว่า
 ปฏิจสสมุปบาท หรือภวัจกรซึ่งได้กล่าวถึงไว้ในเรื่องภวัจกรแห่งตัวตน ซึ่งแสดงว่าการเกิดขึ้น
 และดับลงของทุกข์หรือตัวตนซึ่งต่อเนื่องกันเป็นวงจร การดับทุกข์ในที่นี้หมายถึงการดับเหตุที่
 ทำให้เกิดความยึดมั่นในตัวตนที่ประกอบด้วยอุปาทานขันธ์ 5 นั้นเอง ซึ่งเรื่องราวทั้งหมดที่
 กล่าวมาโดยสังเขปนี้ จะได้แสดงรายละเอียดไว้ในบทต่อ ๆ ไป

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย